

ВТРАТИ НАУКИ

ЗБІГНЄВ ВЛАДИСЛАВОВИЧ БАРТОШИНСЬКИЙ

Двадцять третього серпня 2004 р. пішов з життя відомий український учений і педагог, доктор геолого-мінералогічних наук, професор, почесний член Українського мінералогічного товариства Збігнєв Владиславович Бартошинський.

Народився З.В. Бартошинський 8 серпня 1929 р. в м. Скала-Подільська Тернопільської області в польській родині залізничника. Здобув середню освіту, 1947 р. вступив на геологічний факультет Львівського державного університету імені Івана Франка, де спеціалізувався на кафедрі кристалографії під керівництвом професора Г.Л. Піотровського. У 1952 р. після закінчення університету був направлений на роботу в Амакінську експедицію Якутського геологічного управління Міністерства геології СРСР, де працював спочатку геологом, мінералогом, а потім завідувачем спеціальної лабораторії.

Протягом 1958–1962 рр. З.В. Бартошинський навчався в заочній аспірантурі при кафедрі мінералогії Львівського університету імені Івана Франка під керівництвом професора Є.К. Лазаренка. У 1962 р. успішно захистив кандидатську дисертацію на тему “Кристалломорфологія якутських алмазів”, а 1983 р. – докторську дисертацію на тему “Мінералогія алмазів из месторождений Якутии”. У 1985 р. йому присвоєно вчене звання професора.

Педагогічну діяльність Збігнєв Владиславович розпочав 1963 р. на посаді доцента кафедри кристалографії, згодом працював доцентом кафедри мінералогії, а з 1985 р. до виходу на пенсію (1999) – професором кафедри мінералогії. З.В. Бартошинський читав лекції і проводив лабораторні заняття з кристалографії, кристаломорфології, кристалохімії, фізики мінералів та інших курсів і спецкурсів, тривалий час керував навчальною мінералого-петрографічною практикою студентів-геохіміків. Саме там розкрилась багатогранність його педагогічного таланту, неповторна ораторська майстерність та дотепний гумор.

У науковому доробку проф. З.В. Бартошинського близько 120 публікацій, у тім числі монографія “Кристалломорфологія алмаза из кимберлитов” (1991, співавтор В.М. Квасниця), програма і методичні розробки з кристалографії (1980), методичні вказівки і завдання до виконання контрольних робіт з геохімії (1987), програма другої виробничої практики і методичні вказівки до написання дипломних робіт (1987). Він є автором і співавтором понад 20 науково-виробничих звітів. Під його науковим керівництвом тривалий час провадили дослідження алмазів за господарськими темами, які виконували на замовлення виробничих геологічних організацій “Якутськгеологія” і “Архангельськгеологія”.

Серед головних напрямів наукової діяльності З.В. Бартошинського можна виділити такі: мінералого-кристалографічні дослідження природних алмазів, вивчення зв'язку їхніх особливостей з якістю та вмістом у кимберлітах; закономірності розподілу алмазів за різними особливостями на території алмазоносних провінцій.

Йому належить розробка мінералогічної класифікації природних алмазів (1983), яка є однією із найпопулярніших серед дослідників алмазів на теренах колишнього СРСР. Під час створення цієї класифікації головну увагу вчений приділив морфоло-

гії кристалів і агрегатів, забарвленню, характеру світіння в ультрафіолетових променях та іншим особливостям, які легко діагностувати і які, зазвичай, тісно пов'язані між собою. Збігнев Владиславович розділив усі природні алмази на 12 груп, які об'єднали 55 споріднених за певними ознаками типів. Більшість із них схарактеризована з позицій кривини поверхні ромбододекаедра, особливостей будови граней, люмінесценції в УФ-променях та деяких інших властивостей. Ця загально визнана класифікація з честю витримала перевірку часом, її широко використовують у навчальному процесі та наукових дослідженнях. Саме її взяла за основу колишня аспірантка проф. З.В. Бартошинського В.П. Жихарева під час підготовки книгодовідника "Атлас с видоизображениями кристаллов алмаза кристалломорфологической классификации З.В. Бартошинского" (Мирный, Санкт-Петербург, 1996).

У 1984 р. З.В. Бартошинський опублікував статтю "Парастерические ассоциации алмазов Якутии", теоретичне і практичне значення якої алмазознавці оцінили лише тепер, після відкриття нових алмазоносних провінцій (Австралія, Канада, Фінляндія та ін.). Під час дослідження різноманіття особливостей природних алмазів Збігнев Владиславович давно звернув увагу на те, що кожне родовище має індивідуальний спектр розподілу кристалів цього мінералу за різними особливостями. Крім того, кімберліти різних фаз проникнення в одній трубці часто містять алмази, які відрізняються між собою за багатьма ознаками. Аналіз багаторічних досліджень дав змогу вченому зробити такий важливий висновок: морфологічний спектр алмазних кристалів у кімберлітах відображає не парагенетичну їхню асоціацію, а парастеричну, тобто пов'язану спільністю місця знаходження, а не конкретних (у межах параметрів алмазоутворення) умов кристалізації. Значимість цього висновку полягає в такому: поняття "парастеричні асоціації алмазів", охоплюючи таке важливе поняття, як "типоморфні особливості алмазів", визначає новий шлях у пізнанні генезису цього дорогоцінного мінералу, що дає змогу з'ясувати ступінь продуктивності корінних тіл і визначити якість алмазної сировини.

З.В. Бартошинський, мабуть, уперше в практиці алмазознавства висловив думку (і постійно працював у цьому напрямі) про важливість комплексного вивчення природних алмазів, його головна теза про необхідність дослідження зв'язку кристаломорфології і фізичних особливостей природних алмазів актуальна й сьогодні, коли лунають заклики фахівців про важливість розшуків корінних тіл за самими алмазами (зокрема, на теренах України). Збігнев Владиславович був ініціатором створення низки установок (цим займалися науковці геологічного та фізичного (кафедра експериментальної фізики) факультетів Львівського національного університету імені Івана Франка) для дослідження фізичних властивостей алмазів, а саме: "карусельної" установки для вимірювання питомої інтенсивності рентгенолюмінесценції, фотометричної кулі для вимірювання питомої інтенсивності фотолюмінесценції, установки для дослідження аномального двозаломлення кристалів, камери для знімання гномонічних проєкцій кристалів алмазу. Вчений уперше серед дослідників алмазів запропонував для вивчення фотолюмінесцентних властивостей алмазів застосовувати лазерні промені, що відкрило нові можливості в дослідженні кристалів цього мінералу.

Збігнев Владиславович розпочав у колишньому СРСР проведення паспортизації кімберлітових трубок Архангельської області за комплексом мінералогічних властивостей алмазів. Він став редактором "Методического руководства по изучению алмазов в условиях экспедиции" (1990), яке і сьогодні є найповнішим і найдеталь-

нішим, максимально адаптованим до можливостей алмазних лабораторій польових геологічних експедицій.

З його ініціативи в Інституті геології і геохімії горючих копалин АН України досліджено леткі речовини флюїдних включень у природних алмазах і піропах. З'ясовано, що бідніший склад газів в архангельських алмазах свідчить про суттєві відмінності складу вихідного флюїду й умов кристалізації алмазів Східноєвропейської і Сибірської платформ. Цей важливий висновок дає змогу розширити межі обґрунтованого прогнозування родовищ алмазів як традиційного кімберлітового, так і некімберлітового типів, зокрема, на теренах України. Вагомий науковий доробок З.В. Бартошинського становлять результати дослідження кристаломорфології та фізичних властивостей природних алмазів із їхньою обробкою в діаманти. Розроблена ним схема попереднього сортування алмазів перед огранюванням була визнана вельми актуальною й отримала високу оцінку зацікавлених організацій.

З.В. Бартошинському належить вивчення морфологічних особливостей перших радянських синтетичних алмазів. Саме на геологічному факультеті Львівського університету імені Івана Франка зроблено перші у світі електронно-мікроскопічні знімки поверхні синтетичних алмазів. У співавторстві з В.О. Макаровим З.В. Бартошинський опублікував статтю "On the microrelief of synthetic diamond faces" (*Ind. Diamond Rev.* 1967. N 4. P. 160–163).

Крім того, Збігнев Владиславович проводив кристалографічні дослідження берилу, сидериту і кальциту із пегматитів Волині, топазу із розсипищ Придніпров'я, синтетичних кристалів вісмутину, аргіродиту, канфільдиту. Не залишилися поза увагою вченого проблеми історії і розвитку кристалографії та мінералогії, стан їхнього викладання у вищій школі. У статті "Шлях розвитку мінералогічної кристалографії" (1998), опублікованій у співавторстві з О.І. Матковським, проаналізовано еволюцію розвитку мінералогічної кристалографії, починаючи з моменту її зародження і закінчуючи напрацюваннями Є.К. Лазаренка та І.І. Шафрановського, їхніх учнів та послідовників у цій галузі, накреслено завдання мінералогічної кристалографії на сучасному етапі.

Відомий російський кристалограф проф. І.І. Шафрановський у книзі "Кристаллография в СССР. 1917–1991" (Санкт-Петербург, 1996) так охарактеризував науково-педагогічний доробок З.В. Бартошинського: "Основной научный результат – развернутая минералогическая классификация алмазов. Непревзойденный мастер гониометрического метода, Бартошинский З.В. не ограничился ролью «алмазного кристаллографа» – им дан ряд тончайших описаний и кристаллографических характеристик золота, берилла, топаза, циркона и других минералов из различных месторождений. Самой высокой оценки заслуживает его педагогическая деятельность. Збигнев Владиславович создал свою школу гониометристов, многочисленные питомцы которой с успехом работают во многих научных институтах и лабораториях страны, поддерживая славу львовского кристаллографического центра".

З.В. Бартошинський тривалий час був членом спеціалізованої ради з захисту дисертацій геологічного факультету, членом редколегії "Мінералогічного збірника", членом Всесоюзного та Українського мінералогічних товариств, а також міжнародної спілки кристалографів, ученим секретарем Ради геологічного факультету та оргкомітетів наукових нарад; брав участь у багатьох наукових форумах різних рів-

нів, зокрема, у з'їздах Всесоюзного мінералогічного товариства, виїзних сесіях Українського мінералогічного товариства.

Науково-педагогічна діяльність проф. З.В. Бартошинського високо оцінена геологічною громадськістю і на державному рівні. Він нагороджений медаллю “За доблестный труд” (1957), бронзовою медаллю ВДНГ СРСР (1985), нагрудним знаком Міністерства вищої та середньої спеціальної освіти СРСР “За відмінні успіхи в роботі” (1989) та нагрудним знаком Державної геологічної служби України “Почесний розвідник надр” (2004), обраний почесним членом Українського мінералогічного товариства (2001).

Світла пам'ять про Збігнева Владиславовича Бартошинського назавжди залишиться в серцях його учнів, колег і друзів.

*Колектив геологічного факультету
і редколегія “Мінералогічного збірника”*